

“M. H. Axund Nəsir oğlu”: qəzetdə “M. X. Axund Nəsir oğlu” kimi getmişdir; bu imza müəllim Mirzə Hüseyn Axund Nəsir oğluna məxsusdur.

Azərbaycanda

səh. 531. “Böyük Bazar”: Lənkəran şəhərinin məhəlləsi.

Bazar ertəsi, 28 aprel 1919-cu il, nömrə 168

AZƏRBAYCAN

Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir

İkinci sənəyi-dəvamiyyəsi. Düşənbə, 27 rəcəbül-mürəccab sənə 1337. 28 nisan 1919 sənə.

Türk və islamlığa müfid məqalələrə səhifələrimiz açıqdır. Dərc olunmayan övraq iadə edilməz. Dərc edilən məqalənin mükafatını idarə təyin edir. Məhəlli-idarə: Bakı, Vorontsovski və Qubernski küçələrin küncündə 4 nömrəli evdə “Azərbaycan” idarəsi. Telefon nömrə 39-60. Tək nüsxəsi 1 manat.

Abunə şəraiti: Bakı üçün 1 aylığı 20 rublə, 2 aylığı 35 rublə, 3 aylığı 50 rublə. Qeyri şəhərlər üçün 1 aylığı 25 rublə, 2 aylığı 45 rublə, 3 aylığı 60 rublə. Elan fiati: birinci səhifədə sətri 4 rublə, axırıncı səhifədə sətri 3 rublə, itən şeylər və yer axtaranlar üçün 2 rublə.

İNNA LİLLAHİ

VƏ İNNA İLEYHİ RACİUN

Ağaxanım, Əliheydər, Yasəmən Babayevlər birincinin əri və ikincilərin atası **Novruzqulu Babayevin** həmin aprel ayının 27-də vəfat etdiyini kamali-hüzn və təhəssürlə [böyük bir hüzn və kədər] öz qövm-əqrəba və dost-aşnalarına məlum edirlər. Mərhumun cənazəsi aprelin 28-də, saat 10-da öz evindən (Aziatski küçə nömrə 96) Hacı İmaməli məscidinə aparılacaqdır.

8740

İNNA LİLLAHİ

VƏ İNNA İLEYHİ RACİUN

Hacıbala Səfərəliyev, Məhəmmədhüseyn Bünyadov öz sevgili qövləri [qohumları] **Novruzqulu Babayevin** həmin aprel ayının 27-də vəfat etdiyini kamali-hüzn və təhəssürlə öz qövm-əqrəba və dost-aşnalarına məlum edirlər. Mərhumun cənazəsi aprelin 28-də, saat 10-da Aziatski küçədə öz 96 nömrəli evindən Hacı İmaməli məscidinə aparılacaqdır.

8741

İNNA LİLLAHİ

VƏ İNNA İLEYHİ RACİUN

Mirfəttah, Mirdaməd və Seyidağa

Məhəmmədovlar öz sevgili dostları Əliheydər Babayevin atası **Novruzqulu Babayevin** həmin aprel ayının 27-də vəfat etdiyini kamali-hüzn və təhəssürlə öz qövm-əqrəba və dost-aşnalarına məlum edirlər. Mərhumun cənazəsi aprelin 28-də, saat 10-da öz evindən (Aziatski küçə nömrə 96) Hacı İmaməli məscidinə aparılacaqdır.

8742

İNNA LİLLAHİ

VƏ İNNA İLEYHİ RACİUN

Məshədi Hüseyn, Məlikhüseyn, Mətləb Məlikovlar öz sevgili əmiləri **Novruzqulu Babayevin** həmin aprel ayının 27-də vəfat etdiyini kamali-hüzn və təhəssürlə öz qövm-əqrəba və dost-aşnalarına məlum edirlər. Mərhumun cənazəsi aprelin 28-də, saat 10-da öz Aziatski küçədə 96 nömrəli evindən Hacı İmaməli məscidinə aparılacaqdır.

8745

ELAN

Fəxri-kainat Peyğəmbəri-zişanımızın [Kainatın fəxri olan şanlı Peyğəmbərimizin] yövmi-bə'səti [peyğəmbərliyə başladığı gün] münasibətilə 28 aprel 1919 tarixin-

də iniqad edəcək [yığışacaq] Məclisi-Məbusan iclasının təxir edildiyi elan olunur.

T-114

FƏHLƏ KONFRANSI

Səşənbə [çərşənbə axşamı] günü aprelin 29-u səhər saat 10-da Türk Ədəmi-Mərkəziyyət “Müsavat” firqəsi Parlaman binasında Türk-İslam Fəhlələri Konfransı təyin edilmişdir.

Fəhlə arxadaşlardan xahiş olunur hər 50 nəfərə bir nümayəndə seçib göndərsinlər. Yoldaşlardan vaxtında gəlmələri rica olunur.

T-115

ELAN

Xırda Mədənçilər və Neftçilər İttifaqı idarəsi bununla şaxt[a] sahiblərinə elan edir ki, səşənbə [çərşənbə axşamı] günü aprelin 29-nda səhər saat 10-da “Minyon” teatrosu binasında (Şaxski küçə nömrə 35) 2-ci ümumi iclas təyin olunubdur.

Müzakirə ediləcək məsələlər:

- 1) 1917-1918-nci illərin atçotu [hesabatı].
- 2) Təftiş komissiyasına və idarəyə üzvlər intixabı [seçilməsi].
- 3) “İttihad” istehlak cəmiyyətinin 1917-1918-nci illərinin atçotu.
- 4) İclasda qaldırılacaq biləcək məsələlər.

8743

ELAN

Bu il 9 mart tarixli və 5 nömrəli məsləhətnamə ilə Sabunçu camaatının iclası müqərrər edildiyinə [qərarlaşdırıldığına] görə, Sabunçuda üçüncü dalanda (tupik) vaqə mərhum Əsgərli Cavad

oğlunun yetimlərinə məxsus 68 nömrəli ev bu gələcək may ayının ikiminci cümə günü müzayidə [hərrac] ilə satılacağından, həman evi almaq istəyənlər yövmi-məzkurda [deyilən gündə] saat 12-də məzkur [deyilən] evin həyatına gəlsinlər. Qəyyum: Süleyman Süleymanzadə.

8746

Doktor

Ağahüseyn Kazımov

Gəlib naxoşları yenə qəbul etməyə başlayıbdır. Əmrəzi-daxiliyyə [daxili xəstəliklər]. Qəbul edir səhər saat 10-dan 11-ədək; axşam saat 5-dən 7-yədək. Ünvan: Parapet, Şəfi İbrahimovun evində 3-cü mərtəbə. Telefon: 86-27.

5780

Doktor

Musa bəy Rəfiyev

Daxili əmrəza [xəstəliklərə] düçar olan naxoşları qəbul etməyə başlamışdır. Səhər saat 9-11-ə kimi. Axşam saat 5-7-yə kimi. Ünvan: Armyanski, nömrə 15. Telefon 16-80.

b-37

QİSMİ-RƏSMİ

Daxiliyyə Nəzarətindən

Əmrnamə 55

16 aprel 1919

Bu tarixdən Daxiliyyə Nəzarəti işlərini idarə etməyə başladığını Daxiliyyə Nəzarəti idarəsinə elan edirəm.

Daxiliyyə Nəzarətinin fəaliyyət məsələsini mən gələcəkdə məmləkət icrə qanun və qaydanın möhkəmləşməsi qoyuram.

Hər millətdən, firqələrdən, əhali dəs-tələlərindən və ya tək adamlardan baş verəcək hər cür anarxiya çıxışları mənim tərəfimdən ciddi müqavimətə düçar olacaqdır.

Vətəndaşların şəxsi və mülki müha-fizələri üçün mən ən ciddi tədbirlər gö-rəcəyəm.

Azərbaycan daxilində yaşayan hamı millətlər mənim şəxsimdə özləri üçün bir bərabərdə münasibət və onların qanuni hüquqlarının mühafizəsini görəcəkdirlər.

Həç bir milli ədavətə mənim tərə-fimdən yol verilməyib, bu yolda olan hər cür nizamsızlıqlar mənim ixtiyarımda olan vasitələrlə yatırılacaqdır.

Mənim, həmçinin, bilavasitə qəsdim məəttəəssüf [təəssüf ki], məhəlli [yerli] məmurlar arasında, ələlümdə [əsasən] onun aşağı dərəcə xidmətçiləri arasında kök salmış rüşvətxorluq, pul oğurlamaq, əhalini soymaq və möhtəkirləklə müba-rizədən ibarət olacaqdır. Bu cür işlər haqqında mən amansız olub vaxtılı-vaxtında cinayətləri ciddi surətdə istintaq edib, müqəssirləri tapıb, onları məh-kəməyə vermək üçün hər cür tədbirlər ittixaz edəcəyəm [tədbirlər görəcəyəm].

Bu münasibətlə mən qubernatorlara uyezdni naçalniklər [qəza rəisləri] vəzifəsinə azad bir surətdə namizədlər tap-mağı vəgüzar edirəm [tapşırıram] ki, təq-dim etdikcə mən təsdiq edəcəyəm. Uyezdlərdə [qəzalarda] aşağı dərəcə mə-murlar vəzifəsinə namizədlər seçkisi üçün də uyezdni naçalniklərinə böylə azad bir ixtiyar vəgüzar edilməlidir. Fəqət bunu da lazım bilərəm xəbər verim ki, təyin edilən şəxslərin hərəkəti məsuli-yətini mən qubernatorlara buraxıram.

Yuxarıda göstərdiyim məqsədlərə na-il olmaqdan ötrü mən bütün Daxiliyyə Nəzarəti xidmətçilərindən ciddi iş və xidməti vəzifələrinin sədaqətlə ifa edi-ləcəyini gözləyirəm.

Daxiliyyə naziri: Nəsim bəy Yusifbəyli

Əxzi-əsgərə [hərbi çağırış] dair

“İstiqlal” qəzetəsinin 12-ci nömrəsin-də “Seyr etdiklərim” ünvanlı məqalədə millətimizə aid bəzi nəsayəh [nəsihət] cümləsində yazılır:

“Mollalarımız əxzi-əsgər [hərbi çağırış] məsələsini böyük bir mədəxil mənbəyi etmiş. Para alaraq dövlətlilərin balalarını əsgərlikdən xilas edir, xilas etdikcə iş-tahası artır və xilas etmənin qiymətini artırır.”

Məşixət [Şeyxülislamıq] İdarəsi bunu təsdiq edir ki, “Hübbüdünyə rə’sü külli xatiyətən”, yəni “Hübbi dünya həst rə’si hər xəta – Əz xəta key mişəvəd iman əta.”

Vaqiən [doğrudan da] təcrübə və mü-şahidə etdiyimiz əhvalatdan sübuta ye-tişir ki, quldurlar bəzi dövlətməndləri məst edib, mallarını qumar və ya başqa hiylələrlə əllərindən aldıkları kimi, xaricilər islam əhlinə fürsət verib onları alış-verişə məşğul etməklə, özləri milli işlərə iştiğal edib böyük tədarüklər görürlər.

İslam əhli huşa gələndən sonra na-gah xəbər tuturlar ki, başqaların hər növ milli əmrləri [işləri] hazırda və böylə olduqda islam əhli əgər tamam qazan-dıqlarını fəda etsələr də dəxi nicat və xilas imkanı olmayır.

Allahtaala bu tövr mərəzlərdən əhli-islama şəfa verib onları dünya və axirət işlərində huşyar [ayıq-sayıq] etsin.

Lakin bunuyla belə Məşixət İdarəsi lazım görür izhar qılsın ki, ümumi surətdə camaat, mollaları əxzi-əsgər əmrində [hərbi qulluğa çağırış işində] xain hesab etməsinlər. Zira mollalarımızın əksəri din əmrində və millət işlərində və əxzi-əsgər məsələsində artıq qəyur [qeyrətli, səy göstərən] və ziyadə hümmət-lidirlər və hərgiz para almaqla əxzi-əsgər işlərində xəyanət etməzlər zənnindəyiz. Çox gözəl olardı ki, bu barədə xəyanət edən mollalar xüsusi halətlə və sübutlarla Məşixət İdarəsinə məlum ediləydi ki, böylə xainlərə xidmətdən kənar olmaqdan əlavə lazımevi-cəza veriləydi və başqalara da ibrət olub böylə əmrlərdə islama xəyanət etməkdən ehtiraz edəyidilər [çəkinəyidilər].

*Şeyxülislam
[Axund Ağə] Ağaalizadə*

AZƏRBAYCAN VƏ İRAN

Tehran qəzetələri cümhuriyyətimiz naminə Tehrana gedən heyəti-mürəx-xəsənin [nümayəndə heyətinin] vürudunu [gedib çatmasını] təbrik etməklə bərabər, “İran və biz” məqaləsində bəhs etdigi-miz mövzunu təcrid edərək [yenidən gündəmə gətirərək] “Azərbaycan”ın özündən deyil, ismindən uzun-uzadıya bəhs etməyə başlamışlardır.

Başda möhtərəm “İran” qəzetəsi olduğu halda Tehran qəzetələri “Yeni doğmuş islam hökumətinin” adından “dilgir [dilxor] olduqlarını” qeyd edir, iki qardaş millətin arasına soyuqluq düşməməsi üçün “Azərbaycan” isminin dəyişməsinə təklif edirlər.

İran qəzetələrincə bizim, Qafqaziya-nın bir qismindən ibarət olan məmləkətimizə “Azərbaycan” ismi verməyə haqqımız yoxdur. Bu, İranın minəqlədim [qədimdən bəri] vilayəti kimi tanınan Azərbaycan əyalətinin haqqıdır.

Biz burada tarix, irq və coğrafiyaca “Azərbaycan” ismini daşımağa haqlı olub-olmadığımızı isbat və bu münasibətlə “İran” rəfiqi-möhtərəmimizin ədillə və istidlaləti [dəlilləri və sübutları] haqqındakı mülahizələrimizi bəyan etmədən əvvəl, bir mütaliə dərmian etmək [fikrimizi meydana qoymaq] istəriz:

Biz istərdik İran mətbuatı burasına diqqət etsin ki, Qafqaziya-dakı azərbaycanlılar “Azərbaycan” kəlməsini coğrafi mənasından ziyadə, qövmi bir mənada istemal edirlər [işlədirlər]. Dünyada yalnız bir Azərbaycan qitəsi deyil, bir də Azərbaycan camaatı vardır. Bu camaat kəndisinə məxsus bir ləhcə ilə qonuşur türk əqvamından [tayfalarından] bir millətdir ki, İran rəfiqimiz bunlara “ətraki-müsəlmani-Qafqaz” [qafqaz müsəlman türkləri] deyir.

“Ətraki-müsəlmani-Qafqaz”ın bir ədəbiyyatı var ki, adına Azərbaycan ədəbiyyatı denilir. Şairləri o dildə, Azərbaycan dilində və yaxud təbiri-məruf ilə [hamının bildiyi sözlə ifadə etsək] – şivəsində yazırlar. Məktəblərində o dili tədris edirlər. Mətbuatları o dildə yazılır. Teatroları, operaları o şivədə tərtib edilir.

“Ətraki-müsəlmani-Qafqaz” ilə “azərbaycanlı” təbirinin eyni mənanı ifadə etdiklərini coğrafiya nöqtəyi-nəzərindən cərh eyləmək [tənqid etmək] mümkün olsa da, qövmiyyət [etnoqrafiya] nöqtəyi-nəzərindən bunu inkar etmək müm-

kün deyildir. Zira İrəvan, Gəncə və Bakı quberniyalarındakı “ətrak” ilə Ərdəbil, Marağa, Xalxal, Təbriz və Qaracadağ mahallarındakı “ətrak”ın biri-birindən nə ilə ayrıldıqlarını mən eyi fərq edəmməyirəm. Eyni lisan, eyni adət, eyni məzhəb, eyni ənənət [ənənələr] burada da, orada da hökmfərma [hökm sürməkdədir]. Ortada yalnız yüz sənəlik digər bir həyatı-siyasiyyə ilə yaşamanın təsiratı mövcud.

“Ətraki-müsəlmani-Qafqaz”ın “ətraki-müsəlmani-İran” kimi daha məruf bir ismi vardır – Azərbaycan türkü.

Əski Şirvan, Muğan, Aran, Bərdə, Albaniya, Bəsfərca, nəhayət Gəncə, Bakı, İrəvan vilayətləri ilə adlanan bugünkü Azərbaycan Cümhuriyyətinin coğrafiya nöqtəyi-nəzərindən bu ismə haqlı olduğu inkar olunsa da, burada böyük bir əksəriyyətlə yaşayan türklərin Azərbaycan türkcəsi ilə mütəkəllim [danışan] bir millət olduqları cərh [inkar] olunammaz.

Böyük müharibənin və misilsiz inqilabın nəticəsində zühura gələn növdə [yeni] hökumətlərin istinad eylədikləri ən qüvvətli və ən sağlam bir məbnələri [binələri] vardır: qövmiyyət binası. Tarix, coğrafiya, strateji mülahizəti ikinci, üçüncü dərəcədə gəlir mülahizələrdir. Yeni bir hökumətin təəssüs[ü] üçün ən əvvəlcə yekvücd bir milliyət təşkil edən qövmin kəndisini tanımasıdır.

İştə Azərbaycan Cümhuriyyəti Tehran qəzetələrinin düşündüyü kimi bir taqım “xəyalpərvər” cavanların uydurub “mülahizəsiz” qocalara qəbul etdirdikləri bir isim deyildir. Azərbaycan Cümhuriyyəti müstəqil bir həyatı-milliyə ilə yaşamaq istəyən və milliyətlərini dərk etmiş bu-

lunan Azərbaycan türk millətinin təsis eylədiyi bir hökumətdir.

Deyərlər ki, “isminizi dəyişin də biz sizi böyük bir qardaş kimi dərağuş edək” [bağrımıza basaq]. Yoxsa biz sizdən “mükəddər və zəniniz” [incik və şübhəliyi] (“Gülşən”, nömrə 85).

Bizdən neçün zəndirlər? Təsəvvür etmək lazım gəlir ki, İranın bir vilayəti olan Azərbaycanın ismini aldığımız kimi, müsəmmasına da [adın ifadə etdiyi obyektə də] gözümüz vardır.

Cümhuriyyətimizin, cümhuriyyətdən əvvəl Azərbaycan muxtariyyəti haqqında davamızın qətiyyəti Araz nəhrinin cənubuna aid olmadığını dəfələrlə söyləmiş, bilfeil [əməli olaraq] dəxi isbat eyləmişiz. Buna qarşı: “Vaxtilə ermənilər dəxi məqsədimiz Türkiyə Ermənistanıdır deyirlər” – deyər şübhələr bəyan edirlər (“İran”, nömrə 414).

Bu misal, yəni Azərbaycan Cümhuriyyətinin İran Azərbaycanı ilə işi olmadığını haqqında bəyanatı ermənilərin Ermənistan haqqında bəyanları ilə müqayisə eyləmək bizi isimdən ziyadə müsəmma üstündə dayanmağa vadar edir.

Əcəba, nə düşünürlər? İranlı qardaşlarımız necə təsəvvür edirlər? Arazın şimalında, ismindən sərfi-nəzər [adını bir tərəfə qoymaq], bir müsəlman cümhuriyyəti təşəkkül edir. Bu cümhuriyyətin lisanı Arazın iki tərəfində də qonuşulan bir türkcə olacaq. Hakimiyyəti “İran”ın təbirincə deyəlim, “ətraki-müsəlmani-Qafqaz”ın mənus olduğu [vədiş etdiyi, adət etdiyi] ruh və ənənətdən [ənənələrdən], ülfət etdiyi adət [adətlər] və məişətdən doğma bir ruh və xüsusiyyəti

yətlə qüvvətlənəcək, ismini bərfərz [fərz edək ki], qərib[ə] olsa da Qafqaz türk hökuməti qoyacaq. Əcəba, bunda İran üçün bir xətdər [təhlükə], bir zərər təsəvvür olunarmı?

Əgər İran Hökuməti Avropa mətbuatından anlaşıldığı vəchlə [anlaşılaçağı kimi] Zaqaqaziya hesabına tövsiyə-ərazi etmə [ərazisini genişlətmək] fikrində deyilsə, bittəb [təbii ki], burada kəndisindən ötrü xətdərnək [təhlükəli] bir şey təsəvvür olunammaz. Çünki yeni təşəkkül edən hökumətin kəndisinə qarşı mütəcaviz [təcavüzkar] olmadığını bildikcə, buna yalnız müsaidət etməsi [izin verməsi] lazımdır. Yox, bu xüsusda etimadı yoxsa, o zaman ismin bu və yaxud başqa olduğunun əhəmiyyəti qalmaz. Zira göstərdiyi misaldə olduğu kimi, bugünkü Ermənistan Cümhuriyyəti adına bərfərz “Ararat” deməklə Türkiyə ərazisi üzərindəki müddəiyatından sərfi-nəzər etmədi [iddialarından vaz keçmədi], yaxud Türkiyə ərazisi üzərində “Ermənistan” ismi ilə deyil, bərfərz “Van” ismi ilə təəssüs etsəydi [qurulsaydı], madam ki, Qarabağa qədər tövsi etmək [genişlənmək] fikrindədir, kəndisinə Ermənistan deməməklə bundan fərağət etməyəcəkdi [əl çəkməyəcəkdi].

Bilməyiz təkəddür [incimə, könlü bulanma] yalnız İranın bir vilayəti ilə iltibas edən [qarısan] ismimizdənmi, yoxsa İran Azərbaycanındakı xalqın mənəviyyatına təmas edən bir müsəmmamızdanmi iləri gəlir?

Məsələ yalnız ismə aid olsaydı, o qədər əhəmiyyəti olmazdı. İsim üstündə beynəddüvəl [dövlətlər arasında] bir ixtilaf zühuru tarixi-ələmdə görülməmiş, islam tarixində dəxi inşaallah görülməz.

Bizə öylə gəlir ki, Araz nəhri şimalında olan azərbaycanlıların təşkil eylədikləri müstəqil bir hökuməti-islamiyyənin paydar [daimi] olması İranın mənəfiyindədir.

Əgər Parisdəki İran heyəti-mürəxxəsəsinin [nüməyəndə heyətinin] Zaqaqaziya yerdə almaq istədiyi haqqındakı nəşriyyat [yayılan fikirlər] doğru isə, o zaman haqqımız var düşünəlim ki, İran hökuməti bizim kimi deyil, başqa dürlü düşünür. Çünki “İran” qəzetəsinin də işarə eylədiyi kimi, vaxtilə İrandan kəsilən Azərbaycanı təkrar İrana (yəni Azərbaycana) bitişdirərlərsə, o zaman yerdə – sərih söyləmək lazımdır – bir Şamaxı ilə Şirvan qalar ki, Dağıstanla bərabər qalmaqdən başqa çarəsi qalmaz.

Heyəti-mürəxxəsəmizin vürudunu təbrik edən Tehran mətbuatı özümüzdən bir iki-üç sətirlə iktifa [kifayət] etmiş ikən, adımızdan hasil eylədikləri təkəddürlərinin [kədərlərinin] izahı üçün sütunlar deyil, səhifələr dolusu yazılar yazmağa lüzum gördüklərindən, bizdə böylə şübhənak [şübhəli] bir hissə oyatmışlardır.

Möhtərəm “İran” qəzetəsi “Azərbaycan” isminin və bu müsəmmadan qəsd olunan Azərbaycan məqsəd və fikrinin mürrəvici [rəvac verəni] olaraq acizlərdən bəhs edərəkən, əvvəldə Qafqaziya Azərbaycanından bəhs etmişkən, sonra bütün Azərbaycan üçün istidlal istədiyi mi qeyd edirlər. Fəqət bilməm ki, bunu hangi bəyanım və hangi bənamımla [hansı adla] izhar eyləmiş, nə vaxt və nə yerdə söyləmişəmdir?! Hələ Azərbaycana müqabil əvəz olaraq İrana Mərv və Türküstandan təzminatı-əraziyyə [ərazi təzminatı] təklifində bulunanlarımızdan dəxi bəhs olunur ki, əcaib bir şeydir.

İştə, iranlı qardaşlarımızın bu kimi yanılış və bir taqım iğraqlara [mübalığələ] batmış məlumatdan istifadə etdikləri üçündür ki, onlar Azərbaycan isminə bu qədər əhəmiyyət verib, nahaq şübhələyə və münasibətsiz gümanlara düşürlər.

Buradan keçdikdən sonra, “Azərbaycan” kəlməsi üstündəki tədqiqatə gələlim: müqəddəmətən [qabaqcadən] söylədik, bizdən ötrü kəlmənin coğrafi mənasından ziyadə qövmi bir mənası vardır. Məməfih [bununla belə], bir az tədqiq olunarsa, coğrafiyaca dəxi Azərbaycanın mütləqə Təbriz və həvalisindən ibarət olduğunu iddia etmək pək doğru olamaz.

Azərbaycanın İrana daxil olduğunu istidlal [dəlillərlə əsaslandırmaq] üçün Şəmsəddin Sami bəyin “Qamus”u ilə “Laruss” kimi lüğət kitablarına müraciət olunmuş, Yaqut Həməvi və sairə kimi coğrafiyyun və müvərrixlərin asarından [coğrafiyaçıların və tarixçilərin əsərlərindən] alınan iqtibaslarla Azərbaycanın ayrı, Qafqazın da ayrı olduğu isbat edilmişdir. Şirvan ilə Bərdənin dəxi Azərbaycandan qeyri olması ayrıca istidlal olunmuşdur.

Bundan 24 sənə əvvəl yazdığı “Qamusül-ə’lam”ında Şəmsəddin Sami bəy mərhum Azərbaycanın İran daxilində olduğunu qeyd etməklə bərabər, “Azərbaycan” isminin vəchi-təsmiyəsini [adlandırılma səbəbini] dəxi anlatmışdır. Bu anlaşıya görə, “Azərbaycan” ismi Təbriz ətrafındakı neft quyuları, hava qazları və təbii atəş ilə yanən atəşkədələrdən dolayı bu məmləkətə ələm [bayraq; nişan] olmuşdur. Fəqət bir Osmanlı mühərri [yazıçısı] yanılısa da, iranlılar bilirlər ki,

Azərbaycan təsmiyəsinin vəchi [adlandırılmasının səbəbi] olaraq göstərilən ələmətlərin həpsi Təbrizdə deyil, Bakıdadır.

Bir taqım türk sülalələrinin paytaxtı Təbriz olmaq üzrə Azərbaycanda hökməran olduqları iddia edilir. Fəqət bununla “Azərbaycan” isminin yalnız Təbriz ilə həvalisinə münhəsir [məxsus, həsr edilmiş] olduğu istidlal edilməz [əsaslandırılmaz] ki.

“Qafqaz” ismi ilə “Azərbaycan” ismlərinin ayrı olduğu və bu ayrı isimlərin ayrı-ayrı məmləkətlər adı olduğunda heç şübhə yoxdur. Fəqət dün rus dövlətinin təqsimati-idarisi [inzibati bölgüsü] ilə Qafqaz və yaxud Zaqaqaziya adlanan ərazinin Bakı, Gəncə, İrəvan kimi adlarla təqsim olunmuşu [bölünməsi], İrəvan, Gəncə və Bakı vilayətlərindən bir qisminin Azərbaycan olmadığını icab etdirməz. Məsələn, eyni Şəmsəddin Sami bəy Gəncənin yaxınında olan Şəmkiri tərif edərəkən deyir ki, “240 tarixində Azərbaycan valisi və Məsumun azadlığı [azad edilmiş köləsi] Bağa tərəfindən emar olunub “Mütəvəkkiliyyə” təsmiyə olunmuşdur [adlandırılmışdır].”

Demək ki, Azərbaycandan qeyri fərz olunan Gəncə quberniyası və daha qədim təbirlə Aran ilə Bərdə həvalisi [tərəfləri] dəxi Azərbaycan vilayəti daxilində imiş.

“Qafqaz” ismi amm [ümumi] olub da müxtəlif nəvahi [nahiyələr] və vilayətlərə şamil olduğu kimi, “Azərbaycan” ismi də Qaradağ, Xalxal, Marağa, Muğan, Aran, Bərdə, İrəvan, Naxçıvan, Bakı və sairə kimi idari, tarixi və coğrafi isimləri ehtiva edə bilər.

Burada cüzün küll namını [parçanın bütövün adını] ala bilmədiyi haqqındakı mülahizə və bu mülahizəyə qiyas olaraq Bismark ilə Avstriya arasındakı münaqişədən istidlal [dəlil gətirmək] dəxi doğru deyildir.

Çünki biz azərbaycanlı türklərin hökumətini təşkil etmək mövqeyində ikən, İrana “Azərbaycan” ismindən fərağət et desəydik, o zaman haqsız olardıq. Muxtəlif millətlərdən təşəkkül eylədiyi halda İran, Azərbaycana malik olduğu kimi, Avstriya da alman millətinə malik idi. Halbuki Avstriyanın almanlara malikiyyəti Almaniya hökumətinin təşəkkülünə mane olamırmaz və hələ bütün Almaniya hakimiyyət sövdasına düşmək üçün kəndisinə heç bir haqq verəmməzdi. Bismark bu nöqtəyi-nəzərdən pək haqlı idi.

Bitərəfanə icra olunan müxtəsər bir tədqiqlə görülür ki, “Azərbaycan” ismi cümhuriyyətimizə İran qəzetələrinin düşündüyü kimi pək münasibətsiz bir “xam xəyal” nəticəsi olaraq verilməmişdir. Burada İran ərazisi haqqında heç bir sui-niyyət [pis niyyət] mövcud olmayıb, yalnız bu gün kəndisini bir millət olaraq bilən sabiq rus təbəələri – Azərbaycan türklərinin müqəddəratı düşünülürdü. Böylə ikən yeni təşəkkül edən bəzi Polşa, Ukrayna kimi dövlətlərə qiyasən bizi də macərəcuyənə [avantürüst] bir siyasət təqibi ilə məlul [əlil, xəstə] təsəvvür etmək doğru olamırmaz.

Madam ki, yeni bir hökuməti-islamıyyənin vücudu İranda da mətlubdur [arzu ediləndir], o halda tehranlı rəfiqlərimiz isim üzərindəki mübahisəni coğrafiya və qövmiyyət mütəxəssislərinə buraxıb da, müsəmmadan bəhs etsəy-

dilər, aramızda mətlub olan hüsn-münasibətə daha ziyadə xidmət edərlərdi, zənn edəriz.

“İran” qəzetəsi Gürcüstan, Ermənistan hökumətləri ilə hüddud münazirəmiz [mübahisələrimiz] mövcud olduğunu və sair bir çox əsaslı müşkülətə məruz qala bilməmizi ixtar edərək [xəbərdarlıq edərək] cümhuriyyətimizin böyük qardaşı olan İranla hüsn-münasibətin son dərəcədə səmimiləşdirilməsini arzu edir. Öylə olarsa, o zaman iranilər bizə hər növ maddi və mənəvi müsaidələrini vəd edirlər.

“İran” bir az da tarixə müraciət edir. Böyük Nadirin İran padşahı olaraq Türkiyə sultanına ittihad [birlik] haqqındakı təklifini xatırlayır. O təklifin qəbul edilmədiyi üçün bugünkü İslam aləminin xəsarətinə, bilxassə Türkiyə fəlakəti-hazirəsinə təəssüfən olur. Sonra da “nəşeyi-hürriyyət”lə sərşar olan [keflənən] “ətraki-müsəlmani-Qafqaz” cavanlarından bir-ikisinin “xam xəyallarına” uymağı heyəti-mürəxxəsə əzamızın [üzvlərimizin] ağıl və dirayətlərinə etimadən “xatirnişan” edir [yada salır].

Görünür “təkəddür” yalnız “Azərbaycan” ismindən deyildir. “Nəşeyi-hürriyyət”lə sərşar olan cavanların “xam xəyallarından” da əndişələr edilməkdə və həm bu xəyallar mövcud kimi görül-məkdədir.

Biz buna ciddən mütəəssif [təəssüf edirik]. Nadir şahın fikri-ittihadını zənn edirsəm “Nadir şah” əsərini təmsil edən azərbaycanlılar yalnız tərviç [rəvaclandır-mış, rəvac vermiş] deyil, tətbiq də etmişlərdir. Yalnız oğlunun gözü müqabilində çıxaracağı batmanlarla göz təhdidi

ilə deyil, eyni zamanda da mütəəssib və dar mollalara qarşı işlətdiyi siyasətə qurban olan Nadirin fikrini – məzhəb qovğalarının ortadan qaldırılmasını – qövlədən-feilə [sözdən əmələ] gətirənlər yenə “ətraki-müsəlmani-Qafqaz”dır.

Fəqət unutmamalıyıq ki, Nadir şah kimi Sultan Süleyman da ittihad güdüdü. Biri bunun üçün məzhəbləri ortadan qaldırıb da siyasi bir hakimiyyət təsisini lazım görərkən, digəri “rafiziləri” tənkil [cəza] ilə “haqqa” təslim etdirmək və bu vasitə ilə “tövhid” əldə etmək istəyirdi. Feilən ikisi də cahangir ikən şübhəsiz ki, əvvəlinci nəzəriyyə daha doğru olub, ittihadə yetişmək üçün daha səlim vəsilədir [doğru vasitədir].

Fəqət bu düsturu məzhəb dövründən çıxıb da milliyyət əsrinə girmiş olduğumuz bu zamana tətbiq edərsək, rəbətəyi-islamıyyəni ibqə etməklə [əbədləşdirməklə] bərabər, hüquqi-millıyyəyə ehtiramkar olmalı, bu xüsusdakı təməyülati-təbiiyyəyə [təbii yönəlişlərə] fəna bir nəzərlə baxmamalıyıq.

Zamanımızda demokratik əsaslara istinad etməyən bir hökumət yaşayamırmaz. Xalq lisanı, adət, ənənəti ilə mənəvi və məluf [isinişmiş, vərdiş və ülfət etmiş] olmayan bir hökumət isə demokrat olamırmaz.

Buna görə dəxi tamamilə milli və demokrat bir əsasat [prinsiplər] üzərinə təşəkkül edən cümhuriyyətimizə iranlı qardaşlarımız kəndi münasibətlərini təyin edərkən, ismimiz sameələrinə [qulaqlarına] xoş gəlməyirsə də, müsəmmamıza baxsınlar. Müsəmmamızı məqbul və kəndi nöqtəyi-nəzərlərindən mətlub [arzu edilən] gördükdən sonra isimin o

qədər əhəmiyyətə malik olmadığını kəndiləri də təqdir edərlər.

Biz böyük qardaş iddiayi-mühiqqində [haqlı iddiasında] bulunan Tehran mətbuatından şəkildən ziyadə mənaya aid nəşriyyəyə intizar edirik. Çünki zəvahirlə [zahiri görünüşlə] fəzlə məşğul olmaq hər halda böyüklərin şüunundan [şanıdan] olmaz, deyə düşünürüz.

M. Ə. Rəsulzadə

SÜLH ƏTRAFINDA

London – Sülh Konfransı işlərinin ge-dişi bərəsində İngiltərə Rəisi-vükəlası [Baş naziri] Lloyd Corc İngiltərə Parla-manında bəyanat verdikdə, Parlaman əhali ilə məmlu [dolu] idi. Camaat arasında prins Uelsski [Uels şahzadəsi] də is-bati-vüçud [iştirak] edirdi. Lloyd Corc de-miş:

“Sülh Konfransı işlərinin təxirə uğ-raması bütün cahanın səbir və təhəm-mülünü [dözümünü] tükətdirirdi. Fəqət Konfrans üzvlərinin vəzifələri çox ağır idi. Ona görə də, onlara uzun müddət çalı-şmağa müsaidə [imkan] vermək lazım idi. Müharibə zərərdidələrini [müharibədən ziyan çəkənləri] razı salmaq və müharibə təxribatını emar etmək və pərişan edilmiş ticarət işlərini yoluna qoymaq üçün lazım gələn tədbirlər ittixaz edilmişdir [tədbirlər görülmüşdür].”

Baş vəzir deyir:

“Üç əvvəlinci imperiyanın – Türkiyə, Rusiya və Avstriyanın düşməsinə də nə-zərə almalıdır. İş ondadır ki, hal-hazırda Rusiya Hökuməti yoxdur. Rusiyanı təq-

diri-qəzaya [taleyin hökmünə] buraxmaq barəsində danışıq belə olmamışdır. Böylə təklif heç bir vaxtda müzakirə edilməmişdir. Müttəfiqlər tərəfindən Rusiyaya qarşı hərbi iqdamatda [təsəbbüsdə] bulunmağı Rusiya təsvib [təsdiiq] etməyir. Zira bizim siyasətimiz Rusiyanın və sair dövlətin daxili işlərinə qarışmamaqdan ibarətdir. Biz gərək admiral Kolçaka və general Denikinə müavinət edək. Bu iki qəhrəmanlar və mövsuq [mötəbər] mənbələrdən alınan xəbərlər göstərir ki, o zamanda ki zahirən bolşeviklər qüvvəti guya artır, fəqət əsil həqiqətdə isə bolşevizm bütün qurtarmaq üzrədir.”

Denikinin sülh təklifini Konfransa təqdim etmək şayiətini [şayiələrini] nazir təkzib edib demiş ki, Rusiya barəsində Sülh Konfransında olan müzakirə özünün və yoldaşlarının təklifi imiş.

Almaniyanın sülhdən imtina etməsi

Almaniya Məclisi-Müəssisani [Təsisçilər Məclisi] Müttəfiq dövlətlər tərəfindən tərtib edilən mütarikə şəraitini [atəşkəs şərtlərini] xeyli ağır və ifasını qeyri-mümkün ədd [hesab] etdiyindən, Almaniya Mütarikə Komissiyonu üzvlərinə vəkalət vermişdir ki, bu şərait yüngülləşdirilmədiyi təqdirdə izhar etsinlər ki, Almaniya sülhü imza etmədən və mütarikəni təmdid etmədən [uzatmadan] müharibə halına çıxır. Almaniya Məclisi-Müəssisani məmləkətin ittihadını [birliyini] dağdan və əhaliyə qüvvəsindən artıq ağırlıqlar qoyan şəraiti imza etmək məsuliyyətini öz öhdəsinə götürməyi qeyri-mümkün ədd edir. Almaniya Məclisi-Müəssisani bu nöqtəyi-nəzərdədir ki, tarix qarşısında məsul olmaqdan, ha-

disələri təbii halına buraxmaq əfzəldir [üstündür]. Bu iş də sülh işini xeyli ağırlaşdırır. Almanyanın sülh müahidənaməsini [sazişini] imza etmədən imtinasının səbəbi Müttəfiq dövlətlərin Reyndə müstəqil hökumət təşkil etmələri, Lehistan [Polşa] iddialarının təsdiqi, Elzas-Lorendən başqa Saar rayonunun Fransaya verilməsi və böyük miqdarda olan hərbi məxariclərin verilməsini[n] Almaniya öhdəsinə buraxılması qərarlarından ibarətdir.

(P. K.)

Verilən xəbərlərə nəzərən, İngiltərə, Fransa və Amerikanın Müdafiə İttifaqı sülh müahidənaməsi [sazişi] ilə bərabər elan ediləcəkdir. Üçlər Şurası Orlando-nun qiyabətində [yoxluğunda] Fiume məsələsini müzakirə etmişdir. Bu şəhərin yarısında italyanlar, yarısında isə slavyanlar məskun olduğu üçün yarısı italyanlara, yarısı da slovaklara verilir. İskələdən [limandan] hər iki tərəf istifadə edəcəkdir. Kiao-Çao məsələsi də qalmışdır. Amerikalılar çalışırlar ki, bu iskələ Çinə verilsin.

Tansen

Doktor Tansen Dördlər Şurasına Rusiyaya ərzaq yetirilməsi təklifini etmişsə də, Dördlər Şurası razı olmamışlar ki, Rusiyaya ərzaq vermək bolşeviklərlə sülh etmək deməkdir.

DAĞISTAN ƏHVALI

Qroznı Konfransı haqqında

Azərbaycan Hökuməti nəzdində olan

Dağıstan Məclisi nümayəndəsi Əlixan Kantemir Qroznı Konfransında heyəti-mürəxxəsə [nümayəndə heyəti] sədri si-fətilə iştirak edən Parlaman sədri Qaplanovdan aprelin 23-də böylə bir teleqraf almışdır:

“Parlamanın fəvqəladə heyəti aprelin 11-də Qroznıda general Denikin və İngiltərə nümayəndəsi general Briks ilə görüşmüşdür. Heç bir növlə saziş olmayacağı aşkar olmuşdur. Çünki Denikin əvvəlcədən verilən hamı şərait [bütün şərtlər] üzrə ona tabe olmağı təkidlə, təqib etdiyi məqsədlər üzrə Dağıstan İttifaqının davamını qeyri-mümkün ədd [hesab] edir. General Briks Denikini müdafiə edib və onun tərəfindən təqdim edilən şəraiti ədalətli və Dağıstan millətləri mənafeyini təmin edici hesab edir. Lyaxov tərəfindən dəvət edilən çeçen ictimasi [yığıncığı] bilavasitə Könüllü ordu zərbəsi altında qalmış və müvəqqətdən Lyaxova tabe olmağa məcbur olan bir neçə Sunjen kəndləri nümayəndələrindən ibarət imiş. Çeçenistanın əksəriyyəti aprelin 12-də Şali kəndində olan ictimada Dağıstan Cümhuriyyətinin hüriyyət və istiqlalı yolunda axır qətrə qana qədər qəti surətdə mübarizədə bulunmağı izhar etmişdir.”

- Dağıstanlı bir arxadaşımızdan aldığımız bir məktubda dağıstanlı hökumətinin şəhri-Dərbənd qəzasının Maarif müdiri tərəfindən Qayakənd milli məktəbinin birinci və ikinci şöbələrində icra edilən təftişat nəticəsində müəllim əfəndilərin səy və qeyrətləri nəticəsi olaraq pək qısa bir zaman zərfində əsəri-təcdid [yenilənmə əlaməti] göstərmələri şayəs-

teyi-təqdir [təqdirəlayiq] olmuş və kəndilərin [inə] təltifi iqtiza edən [lazım gələn] mükafat irsal edilmişdir [göndərilmişdir]...

Tələbə əfəndilər əsgəri nizamları, hesab, coğrafiya və sairəki dərslərdən sual edildikdə pək parlaq cavablar vermişlər və müdir bəyə bəzi nitqlər irad etmişlərdir [söyləmişlər].

OSMANLI YƏHUDİLƏRİ

“Vakit” qəzetəsindən!

Bir müddətdən bəri Osmanlı müsəvilərindən bəziləri osmanlılıq fikri əleyhində bəzi təhrikatda bulunmaqda və hissiyyəti-milliyəni rəncidə edəcək bir tövr və hərəkət təqib etməkdədirlər. Musəvi vətəndaşlarımızın əksəriyyəti bu cərəyanın əleyhində bulunmaqda və bir əqəliyyət [azlıq] halında olan ərbabitəcavüzü [təcavüzkarları] nankorluqla ittiham etməkdə idi. Darülfünun [Universitet] müəllimlərindən Avram Qalanti əfəndi “Kuryer de turki” qəzetəsinin dünənki nüsxəsində Sədrəzəm [Baş nazir] paşaya xitabən nəşr etdiyi bir açıq məktubla bu hissiyyətə tərəcəman olmaqdadır. Məktubun başlıca nöqtələrini aşağıya dərc edirik. Xəbər aldığımız görə, osmanlılıq əleyhindəki tövr və hərəkətdən məktubda bəhs olunan, fəqət ismi zikr edilməyən zat sabiq Maliyyə qələmi-məxsus [xüsusi şöbə] müdiri Nəsim Russo əfəndidir.

“Sədrəzəm paşa həzrətləri, zati-samilərinin [uca şəxsinizin] məqami-sədarətə [Baş nazir vəzifəsinə] təyininizdən bir qaç gün sonra xaxambaşı vəkili, rəfaqətində [yanında] musəvi camaatına

mənsub bir heyət olduğu halda bərmütad [adət olduğu üzrə] camaat namına mərasimi-təbrikiyyəni [təbrik mərasmini] ifa etmək üzrə nəzdi-samilərinə [hüzurunuz] qəbul buyurulmuşlardı. Bu ziyarətdən beş gün sonra Bəyoğlu qəzetlərinin bazisində heyət əzasından [üzvlərindən] bir zat tərəfindən hüzuri-samilərinə irad edilmiş [söylənmiş] olduğundan bəhs edilən bir nitq müsədivi-nəzarim oldu [gözümə sataşdı]. Qəvaidi-əxlaqiyyə və adabi-müəşirətlə qətiyyəni qeyri-qabili-təlif [əxlaq qanunları və nəzakət qaydalarına qətiyyəni uyğun gəlməyə] böylə bir nitq iradına cürət edilə biləcəyinə bir dürlü ehtimal verəmmədim. Bu nitqin ifadəsi musəvi camaatı arasında pək əlim [kədərli] bir təsir icra etdiyi kimi, Osmanlı məhafilində [dairələrində] də pək məşru [haqlı] bir nifrətlə qarşılanmışdır. Musəvi ərbabi-qələmindən [qələm sahiblərindən] olmaq və Türkiyə musəviləri tarixinin müəllifi bulunmaq sifətilə bu babda [bu barədə] məlumat almaq üzrə icab edən məqamata [lazımlı məqamlara, qurumlara] müraciət etdim. Rəsmi mənabədən [mənbələrdən] şunu öyrəndim ki, xaxambaşı vəkili ilə musəvi camaatının yeganə haizi-səlahiyyət bir mərcəyi [yeganə səlahiyyətli qurumu] olan Məclisi-Cismani əzası [üzvü] böylə bir nitqin mətnindən xəbərdar olmadıqları kimi, zati-samilərinə müraciət edən heyətə dair də məlumatları yoxdur. Bundan dolayı, bu babda zati-fəximanələrini tənvir etməyə [bu barədə zatiəlinizi məlumatlandırmağa] cəsərət edirəm.

Mütərikənin əqdindən [atəşəsin imzalanmasından] sonra Məclisi-cismani bir

istişari komisiyon [məsləhət komissiyası] təşkil etmiş və bu komisiyonun əzası da müxtəlif musəvi camaatlarının arasından intixab olunmuşdu [seçilmişdi]. Məclisi-Milli namı ilə [Milli Məclis adıyla] təvsi edilən [adlandırılan] bu məclisin rəyi, ismindən də anlaşılacağı vəchlə, sırf istişari bir qiyməti haizdi [tövsiyə xarakteri daşıyırdı]. Əksərisi qeyri-məmnunlardan və məmləkətə yabançı olanlardan mürəkkəb [ibarət] olan bu məclis əzaları haiz olmadıqları bir sifət və səlahiyyət iktisadəyə [daşımadıqları bir sifət və səlahiyyətə bürünərək], musəvi camaatının rəy və fikrini almaqsızın, bu camaat namına kəndi-kəndilərində bir ziyarət yapmışlar. Bir taqım münasibətsiz [xoş olmayan, bəyənilməyən] təzahürətdə bulunmuşlar və musəviləri nankorluqla ittihad etməyə vəsilə [səbəb] vermişlərdir. Bunlar, ərz etdiyim vəchlə [dediyim kimi], musəvi milləti namına söz söyləməyə qətiyyəni səlahiyyətləri olmayan bu zəvat [bu şəxslər], zati-samilərinə təbrik etməyə müsəriət edən [tələsən] xaxambaşı vəkilinin hüququndan istifadə və bunu sui-istimal [sui-istifadə] etmişlərdir. Musəvi milləti 1492-də İspaniyadan tərd edilən [qovulan] musəvilərə qarşı İkinci Sultan Bəyazid tərəfindən göstərilən lütf və mürrüvət asarını [nişanələrini] heç bir vaxt unudammazlar.”

İSTANBULDAN GƏLƏNLƏRLƏ MÜSAHİBƏ

İstanbuldan yeni varid olmuş [gəlmiş] bir zat [şəxs] mühərririmizlə müsahibədə bulunaraq bizi maraqlandıran bir çox

məsələlər haqqında böylə məlumat vermişdir:

Sülh mürəxxəslərimiz

Parisə getmək üzrə yollanmış olan heyəti-mürəxxəsəmizin [nüməyəndə heyətimizin] bu vaxtdək İstanbulda saxlanması və möhtərəm [Ağayev] Əhməd bəyin həbsinin səbəblərindən bəhslə müsahib deyir ki:

Mən İstanbula yetişdikdə heyran oldum. Dağıstan, Gürcüstan və Ermənistan heyətləri çoxdan getmişlərdi. Qalan yalnız Azərbaycan heyəti-mürəxxəsəsi idi. İbtida [əvvəlcə] bizim mürəxxəsləri buraxmayırmışlar. Əhməd bəy Ağayevi türk hökuməti həbs etmişdir. Əlimərdan bəy Topçubaşovu da əsla konfransa və Avropaya buraxmaq fikrində deyildirlər. Zahirən Əhməd bəyi ittihad və Tərəqqi firqəsinə mənsub olduğu üçün türk hökuməti həbs etmişsə də, həqiqətən fransızların da bu işdə əli var. Böylə ki, Əhməd bəyi həbs zamanı Müttəfiqlərin əleyhinə yazmaq bəhanəsi ilə ədavət-karlıqdan ittihad edirmişlər. Hətta, Əhməd bəy həbsxanadan bir məktub yazaraq, hər b vaxt bir millətin əlbəttə düşməne qarşı dostluq ibraz edəmməyəcəyini [nüməyis etdirə bilməyəcəyini] qeydlə, fransızların bu hərəkətlərinin mədəni millətə yaxışmaz bir şey olduğunu göstərməsi dəxi şayani-qeyddir [qeyd edilməyə layiqdir].

Fəqət Topçubaşovu nə üçün buraxmayırlar?

Gərək Əhməd bəyin tövqifi [həbsi] və gərəkse Topçubaşovun saxlanması və ümumiyyətlə heyəti-mürəxxəsəmizin bunca uzun müddət İstanbulda qalmasında ermənilər böyük rol oynamışlardır.

Böylə ki, heyəti-mürəxxəsə Bakıdan çıxar-cıxmaz, İstanbulda və sair yerlərdə ermənilər özlərinə məxsus müfəttinlik [fitnəkarlıq] məharəti ilə “işləməyə” başlayaraq, Əhməd bəy və Əlimərdan bəy cənabları haqqında olmanın böhtan və iftiralər nəşr edərək [yayaraq], onları avropalılar nəzərində öylə qələmə vermişlər ki, Müttəfiqlər, xüsusən, fransızlar onların Parisə getmələrinə heç vəchlə razı olmamışlardır.

Nəhayət uzun cüstcu [araşdırma] və təşəbbüslərdən sonra Məhəmməd həsən bəy Hacinski, Ceyhun bəy Hacıbəyli və [Məhəmməd] Məhərrəmovə Parisə getməyə izin verilmişdir. Müsahibəmizin dediyinə görə, bu günlər bu üç zat [şəxs] Parisdə olmalıdırlar.

Türkiyədə

Türkiyənin daxili siyasəti “boşluq və narazılıq”dan ibarət iki söz ilə təbir [şərh] edilə bilər. Hökumətin bütün fəaliyyəti ancaq “İttihad və Tərəqqi” firqəsinə mənsub olanları, daha doğrusu Türkiyədə ümum [bütün] başbilənləri həbs etmək kimi alçaq firqəçilikdən ibarətdir. “Etilaf və Hürriyyət” firqəsi hökumət başına keçər-keçməz bütün fəaliyyətini “İttihad və Tərəqqi”çilərdən intiqam almaq və bütün məmləkətdə onları ovlamağa həsr etmişdir və bu yolda şiddətini bir dərəcəyə gətirmişdir ki, bir amerikalı həman “Tərəqqi”çilər saxlanan həbsxanani göstərərək demişdir ki:

“Əgər bu həbsxana yansa, Türkiyə başsız qalar.”

Kamal bəy

“Etilafçı” hökumətinin böylə siyasəti

bütün Türkiyədə hökumətə qarşı böyük narazılıq doğurmuşdur. Xüsusən Anadolu məmurlarından [Mehmed] Kamal bəyin asılması böyük narazılığa bais olmuşdur.

Etilaf hökuməti Kamal bəyi erməni qırğınında ittiham bəhanəsi ilə tutub asdırmışdır. Əsakir [əsgərlər] və jandarmalardan bir kəs onu asmaq istəməmişdir. Fəqət qəhrəman məmur kəndisi dar ağacına gedərək: *“Mən insanları qırdırmadım. Vətəni xainlərdən təmizlədim, vətənimə xidmət etdim. Adam öldürənləri edam edirsələr baxalım on minlərlə məsum çocuq və qadınları qıran erməniləri də cəzalandıracaqlardır? Mən vətənimə xülusi-qəlblə [təmiz qəlblə] xidmət etdiyim üçün ölməyə məruz isəm ölməyə, canımı vətənimə qurban etməyə də hazırım. Fəqət kəndim ölərkən övladıma bir şey buraxmayır və çocuqlarımı millətə tapşırıram.”* deyərək kəndisi ipi boğazına taxmış və öyləcə ölmüşdür. O gün bütün İstanbul xəcil, məyus və başaşağı idi. Anadolu bu xəbərdən həyəcana gəlmişdir. Ümumiyyətlə, türklər hökumətdən çox narazıdılar. Zətən razı qalacaq bir hərəkət və fəaliyyət ibraz etməmişdir [göstərməmişdir] də.

Azərbaycan və Osmanlı türkləri

Türkiyədə hökumətə qarşı nə qədər narazılıq və nifrət varsa, Azərbaycana qarşı yüz o qədər məhəbbət, hüsn-niyyət və ümid müşahidə edilməkdədir. Bir çoxları Azərbaycandan ifrat dərəcə böyük şeylər gözləyir və böyük ümidlər bəsləyirlər. Hökumətdən narazı olanlar əksəriyyəni müəllim, mühərrir, dövlət və

hökumət məmuru olmaq üzrə Azərbaycana xidmət etmək arzusundadırlar. Bunlar ancaq münasibət və rəbitənin asan və sıxlaşmasını bəkləyirlər. Çoxları Azərbaycanın həsrət və intizarını çəkərək “Nə olur-olsun və nə surətlə olsun Azərbaycana xidmət üçün mütləq oraya gedəcəyiz” deyərək gözləyirlər.

Beynəlmiləl münasibət

Osmanlı türkləri ilə Avropa millətləri arasındakı münasibət [münasibətlər] müxtəlifdir. Məsələn, son zamanlar ümumən bəzi məsələlərdə, xüsusən italyalılar türklərə müvafiqət [yaxınlıq, həmrəylik] və əksəriyyəni dostluq göstərərək çox işlərdə türklərin tərəfini iltizam edirlər [tuturlar]. Ümumiyyətlə, türklərlə İtaliyanın münasibəti dostanə dərəcəsinə gəlmək üzrədir.

Bundan əlavə, amerikalılar türklərə qarşı xeyirxahanə münasibət ibraz edirlər [göstəririlər]. Bir çox işlərdə İtaliya kimi amerikalılar dəxi türklərin xeyrinə çalışırlar.

Türk-İngilis münasibəti o qədər aydın deyildir. Doğrudur, İngilislər türklərə qarşı ədavətəkarənə rəftarda bulunmayırlar. Fəqət dostanə əlaqələri də o qədər gözə çarpmayır. Ümumiyyətlə, demək olar ki, türklər haqqında İngilislərin rəftar və münasibəti bir növ mütərəddiddir [qeyri-sabitdir]. Fəqət bəinhəmə [bununla belə] İngilislər İstanbulda özlərini çox yaxşı aparırlar.

Fransızlara gəlincə, bunların əlaqəsi aşkara ədavətəkarənədir. Fransızlar türklərə qarşı açıq və aydın ədavətəkarənə bir vəziyyət alaraq hər işdə, hər məsələdə onların əleyhinə gedirlər.

Xırda millətlərdən şayani-qeyd [qeyd edilməyə layiq] rumlar (yunan) ilə ermənilərin hərəkətidir.

Rumlar (yunanlar) Türkiyəyə qarşı ifrat dərəcə ədavətəkarənə bir vəziyyət alaraq “siyasətçilik” edən xırdalara məxsus bədrəftarlıq ibraz edirlər. Yunanlıların rəftarı bir növ cənkucyanə [dava-karcasına] və mütəkəbbiranədir [təkəbbürlüdür, loğğadır]. Fəqət türklər bunlara əsla əhəmiyyət verməməklə bərabər, hətta bir növ gülürlər də.

Rumların “Hamı İstanbuldan çıxsa da, biz çıxmıyız, Ayasofiyanı bir daha türklərə buraxmayız” kimi kibir və qüruruna qarşı türklər ancaq təbəssüm və istehza ilə “Eybi yox, başqaları çıxsınlar, rumlar çıxmasalar da olar” deyərək xırdaçılara qarşı böyüklərə məxsus vüqar və təmkinlə gülürlər. Yalnız türklər deyil, ümum [bütün] dost və düşmən millətlər hal-hazırda rumlardan nifrətlənmişlərdir. Xüsusən italyalılar əsla rumları çəkəmməyirlər.

Ermənilərə gəlincə, onların rəftarı məlumdur. Ermənilər öz aləmlərində türklər üçün bir yaği kəsilməmiş kimi həmişəki rəftarları bir qat daha bədxahlıq kəsb etmişdir. Zətən ermənilər ibtidadan türklərin ən böyük düşmənlərindən idilər. İndi isə Cahən müharibəsinin türklər zərərinə xitəmpəzir olması [baş çatması] onları bir daha “qanadlandırmışdır”. Ermənilərin türklərə və Türkiyəyə qarşı rəftarı düşmənanə, bədxahanə və ədavətəkarənədir. Burası bəlli. Onlar mütləqə Türkiyənin yox olması, parçalanması, hər parçasının bir ələ keçməsi, fəqət ən yağli parçasının da ermənilərə düşməsinə çalışırlar. Lakin iştaha və tamahları art-

dıqca, tərəfdar və müinləri [köməkçiləri] azalır. Böylə ki, hal-hazırda bütün Müttəfiqlər ermənilərə və onların tamah və tələblərinə gülürlər. Rumlar kimi ermənilər dəxi İstanbulda özlərini çox fəna aparırlar. Bunların ən çox çalışdıqları Türkiyə ilə Azərbaycana avropalılar nəzərində ləkələndirmək və nəzərdən salmaqdır.

Gürcülərlə sair millətlərin münasibətinə gəlincə, bu xüsusdəki sualımıza müsahib əfəndi cavab verir ki, gürcülər öz hərəkətləri və şiddətli rəftarları ilə ümumi özlərindən nifrətləndirmişlərdir. Sözüni isbat üçün müsahib əfəndi gürcülərin sair millətlərlə necə rəftar etdiklərindən bəzi misallar göstərir.

İstanbulda ümum millətlərdən İngilislər yaxşı rəftar edirlər.

Şübhəsizdir ki, sair millətlərin, xüsusən rum və erməni kimi xırdaaların hərəkətindən türklərin canı sıxılır. Fəqət həmanə sabiq ruh və qəhrəmanlıqla “Türk milləti məğlub olar fəqət ölməz” – deyərək gələcəyə nikbinənə bir nəzərlə baxırlar.

Əsrlərdən bəri ömrünü hərbdə keçirmiş, böyük fəth və müzəffəriyyətlər gördüyü kimi, taleyi-hərbin dönəklilikliyini də sınamış olan qocaman türk milləti əsla məyus deyil, biləks [əksinə] istiqbala [gələcəyə] böyük ümidlə baxır və bu ümid içində Azərbaycana çox böyük ümidlər bəsləyir.

Müsahibənin axırında səfərdən və yol təəssürətindən bəhslə, ümum yollarda gediş-gəlişin nə qədər çətin olduğunu təsvirlə, xüsusən Gürcüstan sərhədində sərnəşinlərə nə qədər əziyyət edildiyini göstərir. Deyir ki, bir çift çək-

mə, bir arşın parça ya bir girvənkə yeyilməli şey belə buraxmayırlar. Azərbaycan sərhədinə yetişdikdə məmurların xoş rəftarı və rahatlıq həsəbi [səbəbi] ilə insan geniş nəfəs ala bilir.

Odessadan gələn bir mühəndis Azərbaycana yetişdikdə *“Allaha şükür, insan içinə yetişdik. Zətən mən hələ Ukraynada ikən Azərbaycanın böylə olduğunu eşitmişdim. Şimdi özüm şahid oldum.”* – deyə sevinmişdi.

Nəhayət, bolşeviklərlə mübarizə məsələsinə nəqli-kəlam edilərək [sözü gətirərək], Ukrayna əhvalı haqqındakı sualımıza cavabən deyir ki: Ukrayna sərhədində bolşeviklər tərəfi-müqabilə böyük bir zərbə endirib, əksəriyyəni rumlardan ibarət olan düşmən qoşunlarını əzib dağıtmışlardır. Bolşeviklər rumlara qarşı nəhayət dərəcə nifrət və ədavət bəsləyirlər. Bir dərəcə ki, Ukrayna və Krım cəbhələrində rum qoşunlarını qırıb dağıtdıqdan sonra, saldat olmayan yerli rum sakinlərini də qırmağa başlamışlardır.

Sair millətlərin, xüsusən gürcülərin yollarda sərnəşinlərlə fəna [pis] müamələ və bəd rəftarları bir cəhətdən yaxşı deyilsə də, digər tərəfdən biz arzu edərdik ki, Azərbaycan Hökuməti də sərhədlərdə sərnəşinlərə çox diqqət versin. Zira bizim insaniyyətəpərvəranə rəftarımızdan sui-istifadə edərək əvvəla məmləkətimizin malları külli miqdarda xaricə aparılır. Saniyə [ikincisi], sair məmləkətlərdə təqib olunan və narazı qalan ünsürlərin həpsi hürriyətpərvər Azərbaycana dolaraq kəndimiz üçün siyasi və iqtisadi müşkülət törədirlər.

NOVRUZDAN 45 GÜN GETMİŞ

Azərbaycan əhalisi qismi-əzəminin [böyük hissəsinin] mənafeyi-iqtisadiyyəsi ilə bərabər, mövcudiyəti üçün mühüm bir tarix:

Novruzdan 45 gün getmiş.

Həman bu gündən etibarən bəhri-Xəzərdən tutmuş Qarabağ dağlarındak 10 minlərcə mürəbbə çağırım [kvadrat kilometr] bir məsafədə yaşayan 100 minlərlə əhali və milyonlarla qaramal, qoyun və at seyli-xüruşan [coşğun sel] kimi şərqdən qərbə, arandan yaylağa, yəni Mil, Muğan, Peyğəmbər və Şirvan səhralarından Qarabağ dağlarına mütəvəcəhən [üz tutub] axın axmağa başlamalıdır. Bu axıntının azərbaycanlılar həyatında nə qədər mühüm bir mövqe tutduğunu təsvir üçün burasını ərz etmək yetişir ki, “köç” vaxtına, yəni yuxarıda zikir olunan günə bir həftə, on gün qalmış qoyun-quzular mələrkən daima üzlərini dağa tuturlar. Məzkur [deyilən] səhralarda köçdən başqa bir söz eşidilməz. Tainki müəyyən vaxt yetişər, Avşar (Əfşar), Qaradolax, Tərəkəmə və sair qəbilələr qışlaqdan tərənərək qərbə doğru hərəkət edirlər. Öylə bir canlı seylab axıntısı başlar ki, ibtidada [əvvəlcə] 10 çağırımlarla [kilometrlərlə] məsafə tam mənası ilə örtülmüş olar.

Bu axıntının ələləmdə [başlıca] üç məcrası var: 1) Taxtabaşı (Dovşanlı), 2) Əsgəran (Yarma), 3) Hadrut (Araz) yolu. (Burada Gəncəbasar nəzərə alınmamışdır.)

Bu surətlə təqribən baharın ortasında Azərbaycan səhralarından 100 minlərlə arvad, uşaq və milyonlarla

“dövlət” (köçərilər qoyuna və qaramala, ümumiyyətlə heyvanlarına dövlət deyirlər) bu üç böyük yol ilə “dağa köçərlər”. Bunlar ələləmdə Qarabağ dağlarına köçərlərsə də, qismən İrəvan yaxınlarındak (İstisu) gedib çıxırlar.

Azərbaycanlılar həyatında işbu “köç” məsələsi əhəmiyyət və böyüklüyü həsəbi [səbəbi] ilə Bakının ticarət və sənəəti [sənayesi] dərəcəsinə də mühümdür desəm mübaligə olmasın gərək. Zira Şuşa Milli Komitəsinin naqis istatistikası keçən ilki anarşi dövründə hələ yalnız Əskəran yolu gedən köçün miqdarını 415 min göstərmişdi. Naqis deyirəm, zira keçən il əvvəla yayın ortasında köç başlandığından bir çoxları aranda qalmışlardı. Saniyə [ikincisi], yolların qeyri-müsaidliyindən müntəzəmən hesab saxlamaq mümkün olmayırdı. Salisən [üçüncüsü], köçün qabağı getməmiş olduğu kimi axırı da kəsilmişdi. Lakin bununla belə, yenə yalnız Əskəran yolu ilə bu qədər köç getmişdi.

Bunlar üçün köçməmək qabilmidir?

Mütləq xeyr!

Zira yuxarıda ərz olunduğu üzrə, hələ köç vaxtına bir həftə qalmış qoyun-quzu üzünü qərbə çevirərək mələyir. Qoyun öylə zərif heyvandır ki, əsla istiyə tab edəmməz. Hava bir qədər qızdıqda mütləqə yaylağa getməlidir. Əks-surətdə 1918 sənəsində yollar namüsaid olduğundan (səbəbi aşağıda anlaşılaqdır), el bir qədər gec köçdüyündən, bütün heyvan qızdırmaya tutularaq 10 minlərlə qırıldı. Eyni dərəcədə insanlar dəxi qızdırmadan tələf olurlar. Yenə keçən il güc [çətin] keçdiyindən 10 minlərcə uşaq və arvad qızdırmaya tutularaq çox adam qırılmışdı.

İl bir qədər güc keçərsə, kişilərlə qaramal təhəmmül edə [dözə] bilər. Çünki, adətən köç zamanı kişilər “köçü ötürdükdən sonra” aran işləri, xüsusən biçin işlərini görmək üçün arana qayıdirlar. Qaramal dəxi istiyə bir dərəcə tab edər. Fəqət qoyun ilə at, xüsusən qoyunlar istiyə əsla təhəmmül edəmməzlər və dərhal böyük qızdırma başlanar. Ona görədir ki, 100 minlərcə əhalinin mənafeyi-iqtisadiyyə və səhhəti nəzərə alınaraq hökumət tərəfindən onların köçmələrinin asanlaşdırılması üçün hər növ tədbirlər görülməlidir.

Söz burasındadır ki, yaylaqlar əksəriyyəni ermənilərlə məskun yerlərdə olduğu kimi, yollar dəxi əksəriyyəni erməni köyləri yanından keçirlər. Ona görədir ki, elatın işini asanlaşdırmaq üçün əvvəli-əmrədən [işin başından] öylə şərait hasil etməlidir ki, köç rahat gedə bilsin.

Keçən il elatın gec köçməsi və bu üzədən zikr olunduğu üzrə 10 minlərcə mal, heyvan və minlərlə arvad-uşağın qırılmasının səbəbi Əskəran yolunun ermənilər tərəfindən “bağlanmış” olması idi. Hətta iş bir dərəcəyə çatmışdı ki, bütün elat tənqə gəlib, müsəlləh [silahlı] həmlə ilə yolları “açmaq” fikrinə düşürdülər. Fəqət yenə sülhpərvər rəislər elatı bu fikirdən daşındırırlar və “Öylə qanlı müsədimə [toqquşma] başlanarsa, mühasirədə bulunan Şuşanın halı bəlkə fəna olar” – deyər şəhər türklərinin səlaməti naminə onları sakit edirlərdi. Bu vəchlə köç məsələsinin hüsn-həlli ən əvvəl yollarda ermənilərin elata əziyyət etməmələri üçün tədbirlər görülməsindən asılıdır. Böylə azar və əziyyətin önünü hökumət almalıdır. Zira elat özü

ala bilməz. Çünki köç əksəriyyəni mal, heyvan və külfətdən ibarət olduğundan “üstü ilə” gedən kişilər yol kəsənlərə müqavimət etməzlər, etmək istəməzlər: arvad, uşaq var!

İkinci şərt yaylaqların elat üzərinə açıq olması üçün şərait hazırlamaqdır. Bu məsələ nə qədər yalnız bizdən asılı bir şey deyilsə də, lakin hökumətimiz bu xüsusda qonşu millətlər və hökumətlər (xüsusən bu babda ən çox əlaqədar olan ermənilər) ilə anlaşmalıdır. Bilxassə sabah Tiflisdə Azərbaycan, Dağıstan, Gürcüstan, Ermənistan konfransı açılır və ümumun məramnaməsinə məzkur [deyilən] konfrans iqtisadi məsələlərə dəxi baxmalıdır. Azərbaycanın millətlər arasında müzakirə ediləcək mühüm iqtisadi məsələlərinin başlıcası, bəlkə yeganə məsələsi həman budur, bu olmalıdır. Əks-surətdə cavan məmləkətimiz külli can və mal xəsarətinə uğrar.

Köç məsələsi həyatımızda nə qədər mühüm isə, o qədər də müstəcəldir [təcildir]. Köç vaxtı yetişmişdir. Bundan sonra hər həftə bizim üçün çox qiymətli. Tədbirlər görməlidir ki, bu məsələ tez həll olunsun.

X[əlil] İ[brahim]

CƏNUB-QƏRBİ ZAQAQAZIYA İSLAMLARININ MÜQƏDDƏRATI

- 2 -

Cənub-Qərbi Zaqaqaziya islamı ilə gürcülər arasında davalı bir məsələ vardır. Bu Batum və bir də Axıska mə-

sələsidir. Gürcülərə görə, gürcü tarixi-əsatirinin qəhrəmanı olan Xernavoz zamanından bəri Batum, Axıska, Axalkələk Gürcüstanın “Mesxet” deyə təarüf edən [bilinən] bir qismini təşkil etməkdədir. Bu, onların bütün kitablarında mühərrərdir [yazılmışdır].

Gürcü tarixşünaslarından və əsil, nəcib bir sima olan Kazbek Osmanlı təhtitəbeyyətinə [tabeçiliyi altında] yaşayan bu ölkə haqqında yarım əsr əvvəl bir çox tədqiqatda bulunmuş, köyləri, qəsəbələri gəzərək gürcü asari-ətiqə və tarixiyyəsinə [tarixi və qədim əsərlərinə] aid bəzi şeyləri meydana qoymaq üçün olduqca çalışmışdır.

Kazbek gürcülərin Quriya ünsürü ilə acaralılardan bir qövmdən ibarət olduğunu iddia etmiş, iddiasını isbat üçün də müfrit [ifrat] xəyalpərəstliyə saplanıb qalmışdır. Kazbekə görə çani (tzani), yəni lazlar epeyi zaman Bizans imperatorluğunun istilasından qalıb da mədəniyyət və milliyyətə bəzi istihalələrə [dəyişikliklərə] uğradığı halda, acaralılar bu təsirdən azad qalıb Samstxe-Saatabaqo deyə adlanan müstəqil bir hökumət idarəsi ilə yaşamışlar və Quriya ilə milli, irqi və dini rabitələrini mühafizə etmişlərdir.

Kazbekə görə əsil gürcü millətinin maarif və mədəniyyət, qüvvət və həyatını işte bu məmləkətin qövmü vücuda gətirmiş və əsil gürcülük də onlarda imiş! Təbii, Kazbekin bu nəzəriyyəsi həyat üzərinə inşa edilmiş bir şeydir. Latınca məşhur bir əsər olan “Atlas Antequa” belə Qafqaziyada yerli olaraq yaşayan millətlərin həqiqi qövmiyyəti-əsilərinə [əsl etnoqrafiyalarına] aid ciddi

bir şey ortaya qoyamadığı halda, Kazbekin böylə kəsdirmə mütaliəsi [qiymətləndirməsi] qərib[ə]dir. Digər tərəfdən Canaşvili kimi bir tarixşünas da acaralılardan lazlara mərbut [bağlı] və lazların isə “minqrel” olduğunu iddia edərək, Bizans və Osmanlı imperatorluqlarının istila və təsirləri cəhətilə kəndi xüsusiyyətlərini başqa bir halətə cəlb etdiklərini yazmışdır.

Bundan başqa, iyirmi ildən bəri işigücü Batum, Axıska, Axalkələk və Qarsda islamın əsillərini aramaqla keçən [Zaxari] Çiçinadze ancaq Batumun qövmiyyətə bunlardan ayrıldığını, digərlərinin isə 16-17-ci əsrlərdə Osmanlı hökuməti tərəfindən məmləkətlərindən hicrət etdirilərək [köçürülərək] Türkiyə, Ərəbistan və sair yerlərə göndərildiyini iddia etmiş, Axıskanın, Qarsın, Ərdahanın əksəri əhalisindən türk, kürd, türkmən olduğunu anlatmışdır. Buna bənzər daha bir çox tarixi mütaliə [görü]ş vardır.

Fəqət biz bunlardan bəhs etməyəcəyiz. Çünki zərəfətlə siyasiyyət bir-birinə uymaz! Ancaq Batum və Axıska islamı haqqında gürcülərin nə dərəcəyə qədər mütərəddidənə [qərarlı] bir mühakimə bəslədiklərinə bizzat öz tarixlərindəki müxtəlif düşüncələr də şahiddir. Aşkar şeydir ki, gürcüləri əlaqədar edən keyfiyyət nə acaralılardan dil, əxlaq və qəhrəmanlıqları, nə də Axıskanın “Maçabeli”, “Kipiani”, “Palavandişvili”ləridir. Məsələ ərazi üzərində, sırf tövsiyəmahalın [mahalın genişləndirilməsi] arzusundadır. Bizim bu düşüncəmizi bir çox dəlillər isbat edə bilər. Əvvəla “qan qardaşımız” deyə acaralılara soxulub da köy komissarlarını belə gürcülərdən tə-

yin etmək, bütün Batum oblastında acaralılar namı ilə yüz min dolab çevirmək [fırıldaq etmək] və sonra 1918 ilində Batumda acaralılara qarşı elanihərb etmək, bütün köyləri soymaq və mətbuatda “xain acaralılar” deyə aciz mübarizlər kimi reklamlar yapmaq və işte bir qəç aydan bəri Axıskada islamlara məzalim [zülüm] eyləmək... Və bütün bunlar yaxın bir məzinin [keçmişin] hadisə və təcrübələridir.

Fəqət digər tərəfdən də Batum şəhəri, nüfus əksəriyyəti, ticarət və sərvəti etibarlı ilə xristianlarda bulunurdu. Bunun böylə olmasına bizzat rus siyasətinin dəxi təsiri olmuşdu. 1878 müharibəsində ruslar Batumu işğal edib də təslim alacaqları zaman oblastın islam əhalisi Artvində Dərviş paşanın komandası altında yenidən ruslarla hərbi etmiş və oblastı ruslara işğal etdirmək istəmişdir. Buna müqabil də rus idarəsi islam əhalini gərək oblast və gərək şəhərdən yavaş-yavaş əskiltmək siyasətini tutmuşdu. Çünki rus polis idarəsi bir dürlü əhaliyə qane olammamışdı. Bizzat Batumda islam əhalinin övqafına [vəqflərinə] aid milyonlarca əmlak bələdiyyə idarəsinə və hökumətə keçir, bilxassə bununla əhalinin iqtisadi müqəddəratına xatimə çəkirdi. Batumda islamın əleyhinə təqib edilən siyasət işte bu amillər altında bulunurdu. Batum oblastı islamına qarşı islamıyyət düşməni, xristian mühibbi [dostu] kimi bir siyasətə millətlərin beynəlmiləl ənasiri [ünsürləri] iştirak etmişlərdi. Həpsi şəhər və oblastı paylaşmaqda ittifaq etmişlərdi. Ruslar bu siyasətlərini canişindən, Hərbiyyə nazirindən aldıqları

əmərlərə görə tətbiq edirlərdi. Bu siyasətə əcəba ən ziyadə nə amil idi? Buna cavab vermək üçün Batumun yarım əsrlik tarixi-siyasisi üzərində bir az təvəqqüf etmək [dayanmaq] lazım gəlir.

Ə. Həmdi [Qaraağazadə]

AZƏRBAYCAN DƏMİRYOL QULLUQÇULARININ SYEZDİ

Aprel ayının 23-də saat 5-də İsmail Ləleviçin sədrliyi ilə Azərbaycan dəmiryolu qulluqçularının syezdi [qurultayı] olmuşdur. Rəis syezdə gələn mürəxxəsləri [nüməyəndələri] təbrik edir. Sonra Gəncədən gələn mürəxxəslərdən Rəhim Məmmədov bir sual vermək üzrə söz istəyir və deyir ki:

– *Bu syezd burjuva syezdimidir, yoxsa fəhlə syezdimi? Fəhlə syezdiysə, neyçün müsəlman fəhlələrindən burada nüməyəndə yoxdur? Binaənileyh [buna görə], bu syezd qanuni syezd deyildir. Onlardan da nüməyəndələr çağırılmalıdır.*

Rəhim Məmmədovun bu bəyanatı üzərinə məclisdə bir gurultu başlayır. Sədr aciz qalır və deyir ki:

– *Arxadaşlar! Rica edirəm gurultu etməyiniz, səs salmayınız, yoxsa məclisi bağlamağa məcbur olaram.*

Mürəxxəslər sükut edirlər. Rəhim Məmmədovun nitqi ruscaya tərcümə olunur. İndi də rus fəhlələri gurultu etməyə başlayır. Bundan sonra Cəlil İsmayıl oğluna söz verilir. O da deyir ki:

– *Fəhlə arxadaşlardan burada nüməyəndə olmadığından, bu syezd qa-*

nunsuzdur. Təklif edirəm ki, onlardan tezliklə nüməyəndələr seçilib göndərsin.

Bunun üzərinə sədr təzədən izahat verir və təzədən məclisdə patirtilər başlayır. Bir fəhlə daha söz alır və deyir ki:

– *Bir çox Bakıda dəmiryol işində burlunan fəhlələrin bu syezddən xəbərləri yoxdur. Binaənileyh, bu syezdə etiraz edirik.*

Bunun üzərinə Rəhim Məmmədov yenidən söz alır:

– *Baxın, görün! Bu Bakı içində belə dəmiryol fəhlələrinin bu syezddən xəbərləri yoxdur. Böylə-böylə qanunsuz iş demokratiyada gərək olmasın!*

Bundan sonra sədr mübahisəni qət edir [kəsir] və müzakirəti-yövmiyyəyə [gündəlik müzakirələrə] keçir. Sədr deyir ki:

– *Birinci məsələ smeta dakladı olmasına görə, 12 nəfərdən ibarət bir razılıq komiyonu seçilmiş, fəqət müsəlmanlardan nüməyəndə olmadığına görə iki nəfər daha müsəlman nüməyəndəsi seçilsin.*

Təklif qəbul olunur. Komiyona Cəlil İsmayıl oğlu ilə Rəhim Məmmədov seçilir. Sonra yenə smeta dakladı başlayır və məvaciblərin vaxtında verilmədiyindən dolayı şikayət olunur.

Bundan sonra Çurayev fəhlələr haqqında və siyasi məsələ barəsində söz söyləyir. Buna qarşı arxadaş Nurməhəmməd Nurizadə söz alır və deyir ki:

– *Bizim Parlamanımız var. Siyasi, milli işlər orada həll olunur. Biz heç bir vaxt Azərbaycan fəhləsi olduğumuz halda, Dağıstan Hökumətinə hökm edib onlardan qulluqçuların iqtisadi tələblərinin qəbulunu tələb edə bilməyiz.*

Sonra yenə gurultu olur. Sonra Çurayev təzədən izahat verir və bir çox natiqlər danışıqdən sonra Çurayev təklif etdiyi bir qətnamə müzakirəyə qoyulur. Çurayevin qətnaməsi qəbul olunmayı. Çurayev ikinci bir qətnamə təklif edir. Bu qəbul olunur.

Qətnamə böylədir:

“*Petrovskda işləyən fəhlələrin tərəfindən gələn teleqrafa cavabən Petrovsk qulluqçularının zabastovkası [tətili] bizi mütəəssir etdiyi cəhətlə, Azərbaycan dəmiryolu Həmkarlarının İttifaqı syezdi iki nəfər sülh nüməyəndələri seçərək müsəlimətlə [əmin-amanlıqla] işi aparmaq və zabastovkanı tərk etmək məqsədi ilə göndərir.*”

Bu qətnamə qəbul olunur və arxadaşımız Nurməhəmməd Nuruzadə ilə bir nəfər rus seçilir.

Gecə saat 10-da məclis bağlanır.

BAKI XƏBƏRLƏRİ

Bə'səti-rəsul

Bə'səti-nəbi [Peyğəmbərin peyğəmbərlik vəzifəsini yerinə yetirməyə başlaması] bayramı münasibətlə bu gün idarə və mətbəəmiz tətil edəcək və qəzetəmizin növbəti nömrəsi çaharşənbə [çərşənbə] günü çıxacaqdır.

- Eyni münasibətlə bu gün Azərbaycan Məclisi-Məbusanın növbəti iclası olmayacaqdır.

“Bəsirət”

Yenə həman münasibətlə “Bəsirət” qəzetəsinin növbəti nömrəsi bu gün çıxacaqdır.

Sui-niyyət kəşfinə [terror cəhdinin üstünün açılmasına] dair

Aldığımız məlumata görə, neçə gün bundan əqdəm [qabaq] Biçeraxov və Könüllü ordu ilə əlaqədar olub və təhərri [axtarış] polisəsi tərəfindən tövqif [həbs] edilmiş olan polkovnik Voskresenski, [Cəlal] Əmiraslanov və qeyriləri Gəncəyə həbsxanaya göndərilmişlərdir.

Hadisat

Balaxanı-Sabunçu polis dairəsinin 6-cı uçastok [sahə] pristavı Bakı qubernatoruna məlum edir ki, neçə gün bundan əqdəm [qabaq] Xırdalan yaxınlığında olan qarovulxanaya 8 nəfər naməlum müsəlləh [silahlı] şəxslər hücum edib orada olan qaradovoylar Abbasqulu İmamqulu oğlu və Lazım Hacı Rəhim oğlu ilə atışmışlardır. Bir qədər atışmadan sonra bədəfkarlardan [cinayətkarlardan] bir nəfəri yaralanıb, qalanı isə gizlənmişlərdir.

FƏHLƏ HƏYATINDAN

24 apreldə 1919-cu ildə Suraxanı qəryəsində [kəndində], “Narodni dom”da [Xalq evində] Suraxanı, Bülbülə, Əmirhacıyan, Binə və Zığ qəryələrinin kəndçiləri və Suraxanı rayonunun rus və müsəlman fəhlələrinin cümlətanı iki min nəfərədək camaatın hüzuru [iştirakı] ilə böyük bir ictimə [yığıncaq] oldu. Müzakirə olunan məsələ Əmirhacıyan sakini Nüsrət Qılıncxan oğlunun bitəqsir [günahsız] qətli və bir sürü qoyunların oğurlanması barəsində...

Natiqlərin nitqindən sonra məlum oldu ki, Suraxanı rayonunda adam öl-

dürmək, oğurluq və soyğunçuluq axırını vaxtlar adı bir iş olub. Biçarə kəndçilər və fəhlələr hər gün zalımların zülüm-lərinə düçar olurlar və onsuz da üsrətlə [çətinliklə] yaşayan fəhlələrin halı günü-gündən fənalaşır və zülümlərdən dolayı Suraxanıda hərc-mərclik günü-gündən şiddət kəsb etməkdədir [şiddətlənməkdədir]. Hərgah böylə gedərsə, bu zülmün bəlası nəinki Suraxanı ətrafına, hətta hökumətə təsir edə bilər. Ona binaən [ona görə], lazımdır bu zülmə bir sərhəd çəkilsin.

Hazirundan [iştirakçılardan] bir çoxları qatillərin bu saat samosud ilə [məhkəməsiz] qətl edilməsinə fitva verdilərsə də, camaatın həyəcanını natiqlər bir növlə sakit edib, birsəslə zeyldəki [aşığıdakı] qətnaməni qəbul etdilər:

“Çünki nahaq qan tökmək, soyğunçuluq və oğurluq Suraxanı rayonunda bir çox xainlərin içlərində adi bir iş olduğundan və günü-gündən zülüm və hərc-mərclik artıq şiddət etdiyindən, fəhlə və kəndçilərin fəna bir halda yaşamaqlarından və məhəlli [yerli] polisənin bu zülümlərə müqabil soyuq-qanlıqla baxmağından və zülümlərin axırının daha fəna olmağından dolayı biz kəndçilər və fəhlələr öz hökumətimizdən qəti surətdə tələb edirik ki:

1) Tezliklə bu zülümlərin qabağı alınıb, bunlara bir sərhəd çəkilsin;

2) Fövqdə məzkur [yuxarıda adı çəkilən] mərhum Nüsrət Qılıncxan oğlunun qatilləri Qəmbər Abutalıb oğlu, Məhəmməd-hüseyn Atamoğlan oğlu, Abbasqulu Məhəmməd oğlu və qeyriləri bilatəxir [dərhal] məhkəməyi-hərbiyyə [hərbi məhkəmə] qanununun ən şədidd [ağır] bir

cəzası ilə cəzaya düçar edilsinlər ki, başqalarına ibrət olsun.”

Bu işlərə tezliklə sərəncam etməkdən ötrü, yəni hökumətdən bu yolda bilatəxir lazımı binagüzarlıq [sərəncam] tələb etməkdən ötrü zeyldəki [aşığıdakı] şəxslər iclas tərəfindən intixab olundular [seçildilər]: Piri Atakişi oğlu, Məşhədi Əflatun Ağabaxış oğlu, Kərbəlayi Yusif Kərbəlayi Qəmbər oğlu, Məşhədi Həsən-bala Baxşəli oğlu və Bəşir Bünyadzadə.

GÜRCÜSTANDA

İngilislər Ərzurumda

Hnçakistlərin “Qordzavud” qəzetləri özlərinə məlum olan mövsuq [etibarlı] mənbələrdən xəbər verirlər ki, bu günlərdə Qarsdan Ərzuruma 11 alay ingilis qoşunları əzimet eyləmişdir [getmişdir]. Guya ingilislər oranı istila edərək türk əsəkirini [qoşunlarını] oradan çıxaracaqlarmış. Qoşunların bir hissəsi eyni məqsədlə Ərzincana qədər gedəcəkdir.

- General Andranik öz qoşunları ilə Eçmiyədzindən Qarsa gedir ki, ingilislərə mühləq olsun [qoşulsun].

- Aprelin 18-ndə Tiflisdə Martınovski küçədə 3 nəfər müsəlləh [silahlı] naməlum şəxslər, birisi afser, ikisi milisioner libasında Azərbaycan Cümhuriyyəti Ədliyyə naziri müavini Teymur bəy Makinskiyə hücum edərək 3 min rublə pulu ilə saat və zəncirini almışlardır. Bu işə görə Kobridze nam [adlı] milisioner və afser libasında olan digər bir bədəfkar [cinayətkar] tövqif [həbs] edilmişdir.

Gürcüstan cəbhəsində

Kiçik Qaqra ştabından:

22 aprel – On yeddisi aprel müharibəsində bizim qoşunlar tərəfindən kö-nüllülərdən 88 afser, 150 saldat əsir alınıb onlardan 87 saldat və afser qətl edilmişdir. Kö-nüllülər qaçdıqda hərbi bir xəstəxana qoyub qaçmışlardır ki, içində 25 nəfər kö-nüllü afser, 260 nəfər saldat qalmışdır. Cəbhədə gecə sakitliklə keçdi.

Ştab naçalniki polkovnik Qusareli

İtibdir

Təxminən 4 gün bundan irəli mən Möhsün Hacıağazadə bir göy cildli cib dəftəri itirmişəm. İçində bir neçə dənə qəbz və kvitansiya, 150 manat pul dəxi var idi. Onu tapan şəxsdən acizənə təvəqqe edirəm pulu özü götürüb, dəftəri və qəbzləri 100 manat bəxşis olaraq götürüb bu ünvan versin: Naberejni küçə, “Fenomen” teatrosu müqabilində Hüseyinovun evində Ağaəli Əkbərov və Məhəmməd Rəhimovun zərgər dükanı.

8766

Müvəqqəti müdir:

Hacıbəyli Üzeyir

QEYD VƏ ŞƏRHLƏR

Qismi-rəsmi:

Əxz-i-əsgərə dair

səh. 537. “Hubböldünya rə’sü külli xatiyətən”: “Dünya sevgisi bütün xətalərin başıdır. (hədis; ərəbcə)

“Hübbi dünya həst rə’si hər xəta – Əz xəta key mişəvəd iman əta.”: “Dünya sevgisi bütün xətalərin başıdır – İman xətadan örtük ala bilərmi?” Farsca şeir; beyt Şeyx Bəhainin “Nanü-halva” adlı əsərindəndir.

Azərbaycan və İran

səh. 538. “İran və biz”: Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin bu məqaləsi “Azərbaycan” qəzetinin 8 aprel 1919-cu il tarixli 152-ci nömrəsində dərc edilmişdir.

səh. 541. “Qamus”: Türk müəllifi Şəm-səddin Saminin “Qamusül-ə’lam” adlı biografiya, tarix və coğrafiya ensiklopediyası nəzərdə tutulur.

“240 tarixində”: burada tarix hicri təqvimlə göstərilmişdir; miladi təqvimlə 854/855-ci illərə uyğundur.

Bağa (Buğa): Abbasi xilafətinin türk əsilli sərkərdələri, Bağa əl-Kəbir (Böyük Buğa) və Bağa əs-Səğir (Kiçik Buğa) adlı iki qardaşdan biri.

“Mütəvəkkiliyyə”: bir müddət Abbasilər xilafətinin işğalı altında qalan Şəmkirə xəlifə Cəfər əl-Mütəvəkkilin şərəfinə Mütəvəkkiliyyə adı verilmişdi.

səh. 543. “Sultan Süleyman”: Osmanlı padşahı I Süleyman (Qanuni Süleyman) nəzərdə tutulur.

Sülh ətrafında

səh. 543. “Uels şahzadəsi”: Britaniya taxt-tacının kişi varisinin titulu. 1910-1936-cı illərdə bu titulu Eduard Albert (daha sonra Britaniya kralı olan VIII Eduard) daşımışdır.

səh. 544. “Üçlər Şurası”: Paris Sülh Konfransının gedişində dörd böyük dövlətin liderlərindən (ABŞ prezidenti Vudro Vilson, Britaniya, Fransa və İtaliya Baş nazirləri Lloyd Corc, Jorj Klemanso və Vittorio Orlando) əmələ gələn Dördlər Şurası mövcud idi. Bəzən İtaliya Baş naziri Orlando olmadan yığılan Şura isə “Üçlər Şurası” adlanırdı.

Osmanlı yəhudiləri

səh. 545. “Vakit”: İstanbulda 1875-1934-cü illərdə nəşr edilmiş gündəlik qəzet.

səh. 546. “Məclisi-cismani”: Osmanlı dövlətində azlıqlara məxsus qurumlar əsasən dini məsələlərlə məşğul olan “Məclisi-ruhani” (Ruhani məclis), mülki məsələlərlə məşğul olan “Məclisi-cismani” (Mülki məclis) və hər ikisini özündə birləşdirən “Məclisi-ümumi”dən (Ümumi məclisdən) ibarət idi.

Cənub-Qərbi Zaqaqaziya islamlarının müqəddəratı

səh. 552. “tzani”: qəzetdə latın hərfləri ilə verilmişdir.

“lazlar” (çani): əsasən Türkiyədə yaşayan etnik qrup.

“Samstxe-Saatabaqo” (Samstxe atabəyliyi yaxud Mesxeti atabəyliyi): Gürcüstan ərazisində XV-XVI əsrlərdə mövcud olmuş dövlət təşkilatı. Mərkəzi Axalsix şəhəri idi.

“Atlas Antequa”: qəzetdə latın qrafikası ilə verilmişdir.

səh. 553. “minqrel”: gürcülərin subetnik qrupu.

“Dərviş paşa”: 1877-1878-ci il Osmanlı-Rusiya müharibəsində Batum ordusu komandanı olan Dərviş İbrahim paşa nəzərdə tutulur.

İtibdir

səh. 557. “Fenomen”: Bakıda fəaliyyət göstərən teatr-kinematoqraf; Bakıda Dənizkənarı parkda, indiki Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrının binasında yerləşirdi.

Çərşənbə, 30 aprel 1919-cu il, nömrə 169

AZƏRBAYCAN

Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir

İkinci sənəyi-dəvamiyyəsi. Çarşənbə, 29 rəcəbül-mürəccəb sənə 1337. 30 nisan 1919 sənə.

Türk və İslamlaşma müfid məqalələrə səhifələrimiz açıqdır. Dərc olunmayan övraq iadə edilməz. Dərc edilən məqalənin mükafatını idarə təyin edir. Məhəlli-idarə: Bakı, Vorontsovski və Qubernski küçələrin küncündə 4 nömrəli evdə “Azərbaycan” idarəsi. Telefon nömrə 39-60. Tək nüsxəsi 1 manat.

Abunə şəraiti: Bakı üçün 1 aylığı 20 rublə, 2 aylığı 35 rublə, 3 aylığı 50 rublə. Qeyri şəhərlər üçün 1 aylığı 25 rublə, 2 aylığı 45 rublə, 3 aylığı 60 rublə. Elan fiati: birinci səhifədə sətiri 4 rublə, axırını səhifədə sətiri 3 rublə, itən şeylər və yer axtaranlar üçün 2 rublə.

İNGILTƏRƏ-QAFQAZIYA BANKİR KANTORASI

(Bakı, Velikoknyajeski küçədə, nömrə 1)
Müamilat [əməliyyatlar] türk və rus dillərindədir.

İngiltərə-Qafqaziya Bankir Kantorası may ayının 3-ndən etibarən açılıb, bu aşağıdakı müamilatda bulunacaqdır:

Əcnəbi valyuta alıb-satmaq. Qiymətli kağızlar alıb-satmaq. Mal xərid və furiş [alıb-satmaq]. İldə 6 faizlə hesabi-cariyə tövdilər [cari hesaba əmanətlər] qəbulu. Təcili tövdilər qəbulu. Para bərat edilməsi [göndərilməsi]. Mal və mal sənədlərinə rəhn [girov] olaraq borc verilməsi. Bundan əlavə müxtəlif komisyona sifarişatı qəbul edilir. Tiflisdə, Batumda, İstanbulda və Londonda dəxi kantoralar açılır.

8739

ELAN

Cümə günü, may ayının 2-də Spasski küçədə, 137 nömrəli evdə, 18 nömrəli odada Əlihüseyn Əliyevin mənzilində, saat 9-da Şəki Həmvətənlər Cəmiyyətinin ümumi iclası olacağından Bakıda müqim [yaşayan] bilümm [bütün] şə-

kililərin məzkur [deyilən] mənzilə təşrif gətirmələri rica olunur.

Müvəqqəti Komissiya

May ayının 2-də, cümə günü, saat 10-da Şəhər Dumasının salonunda Cəmiyyəti-Maarifi-İraniyan [İranlılar Maarif Cəmiyyəti] barəsində məlumat verəcəkdir. Binaənileyh [ona görə], ümum iranlıların məzkur vaxtda təşrif gətirmələri rica olunur.

Heyəti-müvəqqəti

8752

BEYNƏLMİLƏL İCTİMAİ MƏCMƏ [YIĞINCAQ]

Həmin aprel ayının 15-dən açılmışdır. Olqinski küçə, nömrə 5 (Kafe Parisin üstündə). İctima [yığıncıq] gündüz saat 12-dən və axşam isə saat 9-dan açılır. Ruminski orkestr məşhur skripkaçı N. Angeleskonun təhti-nəzarətində [rəhbərliyi altında] çalınır. Daxil olmaq ancaq üzvlərin müərrifliyi [tanişlığı, aşnalığı] ilə ola bilər.

8747